

אני רוצה שזה יהיה חי

שילוב אמנות באדריכלות ובמרחב הציבורי כתופעה הגיעה לשיאו בשנות שגשוגה של התרבות בישראל, בעיקר בשנות השישים של המאה הקודמת ורודא ריילינגר הקדיש פרק משמעותי מחייו ומיצירתו לכיוונים אלה. הוא לא רק נטל חלק משמעותי בשילוב אמנות, אלא התנסה ויצר במגוון רחב של שיתופי פעולה עם אדריכלים בעיר ובקיבוץ. במשך תקופת פעילות הנפרשת על פני ארבעה עשורים, שיתף רודא פעולה עם שורה ארוכה של אדריכלים ישראלים בולטים. בהם אדריכלים עירוניים, כמו מוניו גיתאי וינרויב ואל מנספלד, אריה ואלדר שרון, אריה אליחנני וניסן כנען, שלמה גלעד ואדריכלי הנוף צבי מילר ומשה בלום. כמו כן השיג עבודה פורייה הודות לשיתוף הפעולה עם אדריכלי קיבוצים, אנשי מחלקות התכנון של הקיבוץ הארצי והקיבוץ המאוחד, כמו חנן הברון, קובה גבר, חיליק ערד ומנחם באר.

כפי שניתן ללמוד מהיקף עבודתו, בשלהי שנות החמישים, זנח רודא את עיסוקו כצייר המציג בגלריות ובמוזיאונים. הוא פנה ונשאב אל מדיומים וטכניקות אחרות, בעיקר עיצוב במה, פיסול ותבליטי קיר. את מקומם של צבעי השמן, צבעי המים והבד, החליפו בטון, ברזל, אבן, זכוכית ולבני שמוט. הוא העדיף על פני הקיר הלבן באולם התצוגה בגלריה או במוזיאון, את החזיתות של בנייני ציבור ומשרדים, מדשאות, כיכרות ואתרי זיכרון בארץ ובעולם.

בשונה מעבודתו של צייר, החופשי ליצור על פי ראות עיניו, נדרש רודא כמו מרבית האמנים היוצרים במרחב הציבורי, להיות כפוף לשורה ארוכה ומייסרת של גורמים המצרים את חופש פעולתו. העבודה במרחב הציבורי מחייבת היענות לנושא מוכתב מראש, עמידה בלוחות זמנים, התמודדות בתחרויות, שיתוף פעולה עם רשויות, וועדות ציבוריות, תורמים, אדריכלים ואדריכלי נוף. לא פעם נדרשת גם התחשבות בדעת הקהל וכן התחשבות באקלים המקומי, כמו גם כיוון פגיעת קרני השמש ותשומת לב להשפעתם של אלמנטים אחרים בסביבת היצירה.

"האדריכלים שלנו תפשו את העניין", ציין רודא בהתייחסו לשילוב אמנות באדריכלות. ואכן, מעטים האדריכלים שהשכילו להכיר בערכו של השילוב ומצאו לנכון

75

74

לשלב ביצירתם עבודה של אמן. בעת המודרנית הפך השילוב של אמנות באדריכלות לנורמה במדינות רבות בעולם, כשבישראל המהלך הופיע כבר בעבודות המוקדמות ביותר, בראשית המאה העשרים.

הבחירה במיקום העבודה, בטכניקה ובנושא, נערכה לרוב בשיתוף פעולה עם האדריכל, מתוך כוונה להעשיר את היצירה האדריכלית, להעניק למבקר חוויה עמוקה יותר ולהשרות עליו את האווירה הרצויה. הרצון להדגיש אווירה באמצעות סימבולים פשוטים, חזרה והופיעה ביצירתו הציבורית של רודא. מקבילה להם ניתן למצוא בתחומים נוספים בהם עסק: בתפאורות ובקישוטים שיצר לכבוד אירועים חגיגיים שנערכו בקיבוץ, קיבוץ הזורע, וכן בתפאורות שעיצב עבור התיאטרות 'הבימה', 'הקאמרי' ו'בימת הקיבוץ', אשר היוו מצע הולם לאווירה שנדרשה במחזה או במסיבה. דוגמאות למעמדן המשמעותי של עבודותיו הציבוריות של רודא ביצירת האווירה הרצויה, ניתן למצוא למשל ב'בית יד לבנים' בכפר סבא (אדריכלים: אריה אל-חנני וניסן כנען, 1971). שם עיצב אולם זיכרון רחב ידיים, ובו קיר מוארך המכוסה כולו בלוחות ברזל מרותכים ובזכוכית, בשילוב תאורה פנימית. כך יצר רקע הולם לשולחנות הזיכרון שהוצבו במרכז האולם ויחד נסכו אווירה קודרת ואינטימית, דחוסה ועמוסה. הד לעבודה זו ניתן למצוא בחדרי זיכרון נוספים שעיצב. הראשון בקיבוץ גלעד (אדריכלית ארנונה אקסלרוד, 1978), והשני בבניין של 'יד יערי' בגבעת חביבה (אדריכל: חיליק ערד, 1983). גם שם יצר רודא עיצוב טוטאלי לחדר המאזכר אוהל או מערה, שבקצהו מוצב על הקיר לוח ברזל או תבליט בטון.

על חזית אולם ספורט במרכז שכונת קריית אליעזר בחיפה (1960) ניתן למצוא דוגמא לעבודה המעוררת אווירה עליזה וחופשית יותר. שם יצר רודא תבליט בטון המחולק לרשת של מלבנים, בדומה לחלוקה המתקיימת בחזית הבניין שעיצבו האדריכלים. בתבליט מתוארות דמויותיהם הדקיקות והקלילות של מתעמלים, היוצרים יחד קומפוזיציה המזכירה בצורתה שער, שכמו מזמינה את עוברי האורח להצטרף לפעילות המתקיימת בבניין. תבליטים בהם מופיעות דמויות דומות יצר על חזית בניין חדר האוכל בקיבוץ הזורע (אדריכלים: מוניו גיתאי וינרויב ואל מנספלד, 1959), ועל חזית קיר הכניסה ל'בית מילק' (1961) במוסד החינוכי 'שומריה' שבקיבוץ משמר העמק, שם שימש מורה לציור במשך 15 שנים (1948–1963). התנסות רחבה יותר בתחום ניסה רודא ב־1967, כשהגיש הצעה לתכנון ביתן 'שירות רווחה לאשה', שיועד לקום בשכונת יד אליהו בתל אביב, אך לא בוצע. בהצעתו לביתן הציג מבנה פלסטי, קליל הניתן לשינוי באמצעות צירים שעל גביהם הוזז קיר החזית. הקירות עוצבו כולם כתבליטים, הנראים כמרחפים ומנותקים מהקרקע, מהקירות הסמוכים ומגג המבנה.

עבודה ייצוגית אותה ניתן לפרש כמדמה את נופי הארץ, יצר רודא בבית הקיבוץ הארצי (כיום: בית התנועה הקיבוצית) ברחוב לאונרדו דה וינצ'י בתל אביב (אדריכל שמואל מסטצ'קין, 1969). בכל אחת מקומות הבניין הוזמן אמן אחר מהתנועה לשלב

עבודה שתתאים במידותיה לקיר המבואה. את העבודה המופשטת שיצר רודא עבור קיר המבואה לקומה השישית, ניתן לפרש כהבאת משהו מנוף השדות או המרחבים הפתוחים המקיפים את קיבוץ הזורע, אל בניין המשרדים שבלב הכרך הגדול, ואולי זהו בכלל הנוף הפתוח המאפיין לרוב את הקיבוצים. הטכניקה שבה בחר לא הייתה שגרתית והתבססה על זכוכית מחוסמת, אותה זכוכית המשמשת לחלונות ודלתות. בכך הוא ענה על הצהרת ראשי התנועה, שהובילו וליוו את הקמת הבניין: "לא די לו לבית הקיבוץ הארצי להיות בניין משרדים ברחוב של בנייני משרדים. את ייחודו כמרכז עצבים של תנועה חיה, מתווים לו יצירותיהם של אמנים חברי קיבוצים, אשר עמלם היוצר התפתח כחלק מכלל היצירה הקיבוצית, ואילו מאבקם ליצירה כנה הפך לחלק בלתי נפרד של ההווה הקיבוצית כולה".²

בין עשרות העבודות שיצר רודא במרחב הציבורי, ראוי להתעכב על שתיים מהן, המשמעותיות ביותר להכרת יצירתו. האחת היא 'האונייה' בכיכר דניה שבשכונת בית הכרם בירושלים, עבודת זיכרון בעלת ממד עירוני. השנייה היא למעשה מכלול של עבודות בטכניקות שונות שיצירתן מתפרסת על פני ארבעה עשורים, וכולן מרוכזות בקיבוץ הזורע, הקיבוץ שבו חי ופעל במשך 61 שנים.

סירה בכיכר: "שילדים יקרעו שם את המכנסיים"

"רבים החברים אשר למראה קורות הברזל העצומות, המונחות מאחורי המוסך, באים אלי בשאלות על אודות עבודתי הנוכחית", כתב רודא בעלון הקיבוץ. במטרה לשתף את החברים בעבודתו הוא ניאות להסביר בפירוט את העבודה ואת משמעותה:

בסתיו 1943 הגיעו אל העם הדני, שלטונותיו והמחתרת האנטי־נאצית הגדולה שלו, ידיעות על כוונות הפולשים לגרש ולהשמיד את כל היהודים אשר בדנמרק. ללא היסוס ומורא התארגנה במהרה פעולת הצלה רבת ממדים. כל היהודים, פרט למעטים שבפירוש לא רצו בכך, רוכזו והוסתרו במשך 10 ימים בבתי חולים, מוסדות, בתי ספר ובתים פרטיים. בינתיים גויסו כל כלי השיט הקטנים, כגון סירות־דייג, סירות מנוע וכו', ובמבצע ללא תקדים, ממש מתחת לאפם של הגרמנים, הועברו היהודים על פני הארסונד (מיצר המים המפריד בין דניה ושוודיה) לחוף השוודי.³

בינואר 1962 נערך טקס חגיגי, שבמסגרתו נקראה הכיכר שבכניסה לשכונת בית־הכרם שבלב ירושלים, לצד רחוב הרצל, על שמה של דנמרק. על חשיבות האירוע מעידים האורחים רמי המעלה שנכחו בטקס, בהם ראש הממשלה דוד בן גוריון, שרת החוץ גולדה מאיר, ראש עיריית ירושלים מרדכי איש־שלום וראש ממשלת דנמרק ויגו

2 בית הקיבוץ הארצי, חוברת שהופקה עם חנוכת בית הקיבוץ הארצי (1969), ללא ציון שנה או מספרי עמודים.
3 רודא ריילינגר: "האנדרטה בשביל כיכר דנמרק — ירושלים", בשער — עיתון קיבוץ הזורע, 6.9.1968. (להלן: בשער)

קמפמן, שהסיר את הלוט מלוח הפסיפס המציין את שם הכיכר.⁴ חמש שנים לאחר מכן הוחלט להרחיב את נושא הזיכרון בכיכר ולשלב בה פסל רב־רושם שימחיש את מבצע ההצלה ההרואי. המימון להקמת האתר התקבל מעיריית ירושלים, מארגוני המחתרת לשעבר ומאגודת הידידות דנמרק-ישראל.⁵

אדריכלי הנוף צבי מילר ומשה בלום תכננו כיכר מלבנית ומישורית הפתוחה אל הכביש הראשי, רחוב הרצל, כשאל כיוון השכונה מפנה הכיכר ערוגות עם שיחים ונטיעות. הקמת הכיכר הובילה לשינויים משמעותיים בסביבה כמו העתקת כבישים, יצירת מערך תנועה רגלית חדש ועבודות קרקע. המרכיב הבולט מבחינה הנדסית היה מעבר תת־קרקעי, ראשון מסוגו בירושלים, שנועד לקשר בין שני צדדיו של רחוב הרצל הסואן.

בכיכר המלבנית שנוצרה, בחלק המרוחק מהמרכז המסחרי שמיקומו נקבע מצפון לכיכר, הוקמה בריכת מים רדודה, ששטחה 14 מטרים על שיש מטרים. במרכזה הציב רודא את פסלו הבולט בנוף. אורכו שמונה מטרים, רוחבו 4.5 וגובהו 3.5 מטרים. זהו פסל ברזל מרותך עם ציפוי לצורך הגנה מפני חלודה, המתאר בהפשטה חרטום סירה ובה דמויות נוסעים. את הדמויות המורכבות מבטון חשוף, תיאר באופן מופשט למדי, הן בגלל גישתו הכללית והן מהטעם, כפי שהסביר, "בגלל שיקולים עדינים שקשורים בהתחשבות־מה עם ציבור דתי".⁶

פסל הסירה נדמה כאילו הוא חותר לקראת גושי הבטון הגדולים שהוצבו בקצה הבריכה. גושים אלה מסמלים את צוקי החוף השוודי ושולבו בהם מזרקות מים שהתזו סילונים דקיקים אל גוף הסירה, שגם מתחתיה נבעו מים והוסיפו נוי לכיכר. יש לגושי בטון אלה גם תפקיד בקומפוזיציה הכללית: הם סוגרים על סביבת הפסל בדומה לגושים שיצר רודא בעבודות אחרות, כמו באתרי ההנצחה בקיבוץ עין שמר (1970), בבית הספר הריאלי בחיפה (1981), 'תיבת נוח' באלבורג, דנמרק (1986) וכן 'הפסל' לציון יובל לזרע (1987).

"כאשר עשיתי עבודה זו אמרתי מראש, שאני לא רוצה שזה יהיה קדוש, אני רוצה שזה יהיה חי, שילדים יקרו עושה שם את המכנסים", סיפר רודא זמן קצר לאחר חנוכת הכיכר והאנדרטה.⁷ "לפני כמה ימים סיפרה לי חברה שעברה בכיכר דנמרק, [...] שניגשה אליה] ילדה קטנה ואמרה — 'זאת הסירה שלי, ורק שלי'. זה נתן לי סיפוק גדול מאוד. אני מרגיש שזה חי חיים עצמיים משלו. יש לך הרגשה שעשית משהו, אפילו קטן, שלא היה קודם לכן ולא יהיה בעתיד. הוספת ערך לעולם הזה".⁸

4 "כבר זאת תהיה לאות ולסמל לידידות הקיימת בין ישראל ודניה", חרות, 12.1.1962.

5 יחיאל לימור: "ירושלים מנציחה עזרת הדנים להצלת יהודים מידי הנאצים", מעריב, 22.10.1968.

6 רודא ריילינגר: "האנדרטה בשביל כיכר דנמרק — ירושלים", בשער, 6.9.1968.

7 רפאל ראובן: "להגיע אל הקהל", חותם, 18.4.1968.

8 שם.

גישה זו, שבמסגרתה הופך הפסל מאובייקט מרוחק לעבודה שימושית אליה מוזמן המבקר לחדור ולגעת, התקשרה היטב עם תנופת הפיסול הסביבתי שהתרחשה ממש באותה עת בישראל, כששתי עבודות פורצות דרך בתחום נחנכו בסמיכות זמנים (שתיהן ב־1968), 'האנדרטה לחללי חטיבת הנגב' שיצר דני קרוון בסמוך לבאר שבע, ו'מצפור' שיצר יגאל תומרקין בקצה טיילת מואב בערד.

בטקס חנוכת האנדרטה שנערך באוקטובר 1968, נכחו כ־500 אורחים מדנמרק ובהם אנשי המחתרת הדנית במלחמת העולם השנייה. פרט לאלה נכחו בטקס שרת הסעד הדנית, שאף הסירה את הלוט מעל פני הפסל, שגריר דנמרק בישראל, שגריר שוודיה שנטע עץ בכיכר, הרב הראשי של דנמרק מרכוס מלכיאור, שר ההסברה ישראל גלילי, וכן דוד בן גוריון שהיה באותה עת חבר כנסת. הושר שיר המחתרת הדנית, ולסיום הפריחו חניכי תנועת הצופים בעיר מאות בלונים בצבעי הדגלים של ישראל ודנמרק.⁹ האירוע התרחש במסגרת 'שבוע דנמרק בישראל' לציון אותו מאורע היסטורי.¹⁰ בין האירועים שהתקיימו בעיר באותו שבוע היו טקס בבית הנשיא, תערוכה ב'יד ושם' וקונצרט חגיגי שנערך ב'בנייני האומה' בהשתתפות תזמורת 'קול ישראל'. באותו יום שבו נחנכה האנדרטה בכיכר דניה, נערך בשכונת גונן טקס קריאת בית הספר המקיף 'דנמרק', שבאותה עת היה עדיין בשלבי בנייה. במרכזו של בית הספר הוצב פסל מעשה ידיו של הראלד אייזנשטיין, אזרח דני מניצולי הקהילה היהודית.

הקשר של רודא עם העם הדני נמשך גם בעשורים הבאים. הוא הוזמן ליצור שלושה פסלי חוץ ולהציבם בדנמרק. הראשון הוא 'תיבת נוח' (1976) שאותו הציב באלבורג. שנה אחרי כן הציב בסינדל את הפסל 'תודה לסינדל מ'ישראל', וב־1984 הציב באורוס את הפסל 'המשפחה'.

כיכר דניה נותרה מוקד של מרחב ציבורי במערב העיר, כשנוכחות עבודתו של רודא בולטת בנוף ומותירה רושם עז, גם למעלה מחמישים שנה לאחר שהוצבה. הקמת תחנת הרכבת הקלה לציידה, חיזקה את מעמדה ואת תנועת האנשים בסביבתה. אך מאז הקמתה הוזנחה הכיכר ובמיוחד הפסל שיצר רודא. הברזל התפורר, הבריכה התרוקנה והמזרקות שבתו. בחורף 2019 ברצו בכיכר עבודות חידוש יסודיות, שהשיבו לה את זוהרה המקורי תוך שמירה על מאפייני האתר כפי שקבעו המתכננים.

גלריה פתוחה לעבודותיו של רודא

"באתי לפני ששים שנה למקום הזה עם חוץ", נזכר רודא בימיו הראשונים בהזרע. "האמנתי למה שסיפרו לי אבות הרעיון, שהקיבוץ, מלבד שליחותו החברתית והלאומית — גם קורא דרור למאוויי הפרט ליצירתיותו ולכישורונותיו.

9 "כנס סטגוני בחנוכת כיכר דנמרק בבירה", מעריב, 23.10.1968.

10 "שבוע דנמרק — לציון מלאת 25 שנה להצלת היהודים", הצפה, 9.10.1968.

העבודות המגוונות שיצר רודא מציגות מנעד רחב של טכניקות – פסלים, תבליטים, ציורים, והתנסות בחומרים. הדבר דומה לקיבוצים אחרים בעמק יזרעאל בהם חיו ופעלו אמנים שפיזרו במשך השנים בסביבה הקרובה להם את יצירותיהם. כך ניתן להזכיר לדוגמה את קיבוץ מרחביה שבו פעל אריה סרטני במשך שישים שנה, או קיבוץ מסילות שבו פעל בתחילת דרכו נחום טבת.

מאז הצטרפותו לקיבוץ הזורע ב־1942 היה רודא לאמן המובהק של קיבוצו, וזאת אף שבהזורע פעלו אמנים נוספים. עדות להערכה שזכה לה כיוצר, ניתן למצוא בכך שחמש שנים לאחר הצטרפותו, נבחר כמזכיר איגוד האמנים של הקיבוץ הארצי. כאמן בקיבוצו, יצר רודא את התפאורות לאירועים החגיגיים, קישוטי חדר האוכל ותרם מאיוריו לעלון הקיבוץ, בשער, שבו גם פרסם לעתים מהגיגיו.

במשך קרוב לחמישים שנה יצר רודא את עבודותיו השונות במבנה ששימש במקור כמחסן ביצים של הלול ושוכן לצד הרפת. במבנה שהורכב מבלוקים ולוחות בטון וקורה בגג אסבסט, הוא קיבל בסוף שנות ה־50, חדר פנימי. בשנים הראשונות הגישה לחדר היתה דרך מחסן הביצים, אך מאמצע שנות ה־60 כשפינה ענף הלול את המבנה הוא הועמד כולו לרשותו. החדר הפנימי הפך למעין סלון, שאליו התאספה מעת לעת 'הבוהמה' המקומית, בעוד שהאולם הגדול הפך למקום עבודתו העיקרי. רודא אהב לעבוד וליצור בשעות הלילה ולכן היה קם מאוחר, פונה לסטודיו ועובד בו עד השעות הקטנות של הלילה (כיום משמש המבנה כחדר מוסיקה).

העבודות הראשונות שיצר בקיבוצו, הופיעו בחזיתות בתי הילדים והנעורים. עבודות אלה בטכניקת סגרפיטו בחמש שכבות צבע, תיארו סצנות מעולם הטבע והחי והיו עשירות בתנועה. בעבודה מ־1955 המעטרת קטע מחזית, נראה תרנגול גדול ממדים כשלימינו שמש מחייכת זורחת ולשמאלו ברווז מבוהל הנס על נפשו. עבודה זו נוצרה במקור על פני שתי חזיתות ניצבות זו לזו במבנה קטן שהיה בחצר המשחקים של בית הילדים. כשזה נדרש להריסה, שיחזר רודא את הציור בשינויים קלים על קיר גן הילדים החדש. מזלם של פסלים שיצר בבריכות בקיבוץ, היה מוצלח פחות. בבריכת הפעוטות (אדריכל צבי לישר) יצר פסל דג מבטון צבוע בצבעים עזים. הפסל שהוקם במרכז הבריכה נהרס ב־2012, לאחר שנטען כי הוא יוצר מפגע בטיחותי. פסל נוסף של דג ולצידו פסל צב, אלא שהפעם נותרו חשופים, הוצבו בבריכות פעוטות שהותקנו בחצרות גני הילדים ונהרסו עם חיסול המבנים. ציור קיר שיצר בתחילת שנות ה־50, התנוסס לכל אורכו של הקיר המרכזי בחדר הקריאה שהפך לימים למוזיאון וילפריד ישראל (אדריכלים מוניו גיתאי וינרויב ואל מנספלד) והיה לעבודה הריאליסטית ביותר שיצר. גם הוא נמחק ללא זכר, עם הסבת האולם כחלק מרצף אולמות התצוגה של המוזיאון.

בעבודת התרנגול וגם בעבודות אחרות, מופיעה השמש כדמות המסוככת על ההתרחשות, כשפניה האנושיות נוסכות שמחה וביטחון. אלמנט השמש חזר והופיע גם

ללא תווי פנים, בתבליטי הבטון שיצר בחזיתות מגורי החברים בקיבוץ, שנועדו מתחילה לקליטת נוער, וכן בסגרפיטו שיצר בחזית 'בית מילק' במוסד החינוכי שומריה שבקיבוץ משמר העמק הסמוך. בבית הנעורים, הוצגו שתי סצנות בהן מופיעות דמויות בגודל טבעי כשהשמש עם קרניה סוגרת על הסצנה ממעל. ב'בית מילק' הופיעה סדרה של שמשות, המיוצגות כפרחים ענקיים וביניהן ניצבות דמויות דקיקות, ספק ילדים ספק בני נעורים, כמעין מטפורה לפריחה.

שילוב משמעותי יותר של אמנות באדריכלות, יצר רודא על חזית בניין חדר האוכל (אדריכלים מוניו גיתאי וינרויב ואל מנספלד, 1959) הפונה אל המדשאה המרכזית. ברוח הבניין המודרני, המשמש כליבו החברתי והקולניארי של הקיבוץ, יצר תבליט המשתלב היטב בחומריותו ובסגנונו – פשוט, צנוע וישר. בקיר הבטון החשוף הטביע סצנות אידיליות שנראות כלקוחות מהמתרחש במדשאה הגדולה והמרכזית של הקיבוץ, כמעין אספקלריה למאויי נפשם של החברים. הדמויות הדקיקות והמופשטות מעט נראות מפוזרות בשמחה, אופטימיות ושחרור, עסוקות בעיקר במשחק בכדור או הנפת עפיפון אל על. הן מופיעות על רקע הנראה כתפאורה המורכבת מצורות השקועות בחזית הבטון ומתאפיינות כל אחת בטקסטורה ייחודית. עיצוב דומה המתבסס על אותה הגישה, הציג רודא בתבליט הבטון שיצר בחזית אולם הספורט (1960) שבשכונת קריית אליעזר בחיפה. תבליט נוסף מאוחר יותר, מ־1981, יצק בסמוך על חזית אחרת של חדר האוכל. תבליט זה שונה באופיו והוא כולו מופשט.

עם חנוכת אולם התרבות (אדריכל שלמה גלעד, 1975) הצמוד לחדר האוכל, עיצב רודא קיר אמנות במבואה הפתוחה. לרודא היתה גם תכנית ליצור פסל במרכז תקרת האולם, אך רעיון זה לא יצא אל הפועל.¹¹ בשונה מתבליט הבטון שיצר בחזית חדר האוכל, בחר כאן שלא להשתמש בחומר הבנייה העיקרי של הבניין, אלא להשתמש בחומר עם אופי חם יותר – לבני שמוט שרופות בגוון חום־אדמדם, המנוגדות לחומריותו של הבניין. הקיר מורכב בעיקרו מלבני שמוט מתוצרת מפעל נעמן, שברי זכוכית ואבני בזלת. להגברת נוכחות הקיר גם בשעות החשכה, שילב בו גופי תאורה נסתרים. עבודה דומה, אותה יצר במקביל, ביצע בכניסה לחדר האוכל בקיבוץ גת (אדריכל מנחם באר, 1976). אלמנט נוסף ששילב בבית התרבות של הזורע, היה דלת נירוסטה מעוצבת בדגם מופשט שהוצבה בחלקו האחורי של האולם.

אל מול השמחה אותה יצק על חדר האוכל והמופשט אותו יצר באולם התרבות, הוסיף ויצר רודא שתי עבודות זיכרון בקיבוצו. האחת היא פינת ישיבה לזכרו של רני מרכס (בן הקיבוץ הראשון שנפל במלחמות ישראל), שנהרג במלחמת ששת הימים בקרב המיתלה בסיני. הפינה שהוקמה ב־1968 שוכנת לצד בית הילדים ומגרש המשחקים וכוללת ספסל בנוי ומוארך, המשתלב בתוך מבנה דמוי חדר פתוח. בניסיון

שלא להתבלט, השתמש רודא בלבני שמוט המתמזגים היטב בצבעי המקום. פינת הישיבה נועדה למנוחה ולשהייה. לצורך כך, לבד מהספסל, שולבה גם ברוזיית מים שנועדה בעיקר לילדים המשחקים במתקנים, ולבד ממנה שילבה נוגה פישר פסל דמוי עופר המותח את צווארו.

בכניסה לבית הקברות יצר את עבודת הזיכרון המשמעותית בקיבוצו, לה היה גם ממד אישי לרודא. האתר הפסטוראלי השקוע בדממה שוכן במעלה הקיבוץ, על הגבול עם שמורת הטבע של נחל השופט. את האנדרטה 'לזכר יקירינו קורבנות השואה' השלים ב־1983, תקופה שבה יצר שורה של אנדרטאות נוספות לשואה. אנדרטה אחרת לשואה וקרובה לקיבוצו, הציב רודא ביער הקק"ל על שם יופ וסטרוביל, חסיד אומות העולם הולנדי שהביא להצלתם של יהודים רבים ובעצמו נרצח במחנה ריכוז.

בבית הקברות של הזורע, לא הרחק מהקבר שבו נטמן רודא עשרים שנה מאוחר יותר, יצר ששה עמודים בגבהים שונים, הצומחים מתוך משטח משופע, המרוצף באבני בזלת כהות. העמודים המצופים בלבני שמוט, בולטים היטב על רקע הצמחייה, והם נושאים את שמות הקרובים שנספו בשואה. אחד מהם הוא קורט ריילינגר, אחיו הבכור של רודא שהצטרף למחתרת ההולנדית של יופ וסטרוביל, שלחמה בגרמנים. הוא שרד במלחמה ובמאסר במחנות ריכוז, אך נהרג בתאונת דרכים בתום המלחמה ונקבר בבית הקברות היהודי באמסטרדם.

חזרה אל מרכז הקיבוץ. שם מצויה הבולטת מבין העבודות שיצר רודא בהזורע. 'הפסל', כך הוא נקרא בפי החברים, הוצב בכניסה לקיבוץ, במדשאה שבחזית אולם התרבות וחדר האוכל, בשטח המפריד בין האזור המשקי לזה החברתי־תרבותי. אם בימיו הראשונים של הפסל הוא היה שנוי במחלוקת ולא התקבל בברכה על דעת כלל החברים, הרי שכיום מעמדו אינו מעורער. הוא כבר אהוב והפך לחלק בלתי נפרד מהסביבה, נקודת ציון למפגש שמקבלת את פני הבאים ונפרדת מהיוצאים.

את הפסל שאותו יצר לכבוד יובל לקיבוץ ב־1986, ליווה פולמוס שבמהלכו נאלץ רודא להגן על יצירתו. הצעתו הראשונה הוצגה באוקטובר 1985 בפני ציבור החברים. הוא הביא עמו דגם והניח אותו על שולחן במרכז המועדון לחבר. כמה עשרות חברים הגיעו והביעו את דעתם. "לפתע נראה כי כולם רוצים להיות שותפים ליצירה ולשנותה רק במעט", התרעמה חברת הקיבוץ שושי חורש, במאמר שפרסמה בעלון הקיבוץ וביקשה להגן על האמן מפני התערבות זרים. היא גם העידה על הצעות החברים שעלו באותו דיון: "שתהיה [היצירה] קצת יותר קטנה, ואולי שקופה, ויותר קונסטרוקטיבית ופחות אלכסונית, ולמה לא להתקין קרוסלה לילדינו בפסגתה. יש מי שאמר כי על הפסל להיות פונקציונאלי ויש מי שביקש פיגורטיבי, ויש מי שטען כי על הפסל לייצג מסר (למשל יובל ה־50 להזורע)".¹² רודא היה זה שיזם את השיחה בנושא הפסל. המהלך אינו

12 שושי חורש: "על דמוקרטיה ואמנות" בשער, 1.6.1985.

מפתיע היות שזו היתה דרכו והוא חזר והדגיש את רצונו "להגיע אל הקהל".¹³ הד לרצונו של רודא לשמוע את דעת הקהל, ניתן למצוא בדברים שאמר שנים ספורות קודם לכן: "אני מסכים שהמזמין יאמר את דברו, משום שאת העבודה אני עושה למענו. הוא יצטרך לחיות עמה יום יום". על פתיחותו לביקורת הוא הוסיף: "אם דרישותיו [של הקהל] מזדהות עם השקפתי — הרי למה לא? אם זה מתנגש עם החלק שלי, עם השקפותי, אז אין מקום לווייתורים. למולי זה לא קרה לי עד כה. לא הגעתי למצב בו זרקתי עבודה למישהו בפרצוף".¹⁴

רודא שמע את הצעות החברים והכריז כי בכוונתו להיענות לדרישות הקהל ולערוך שינויים. ההצעה השנייה הוצגה בפני החברים בכניסה לחדר האוכל. בגרסה זו נראה כי רודא ערך שינויים בעיקר בממדיו ותנוחתו האלכסונית, אך יתכן שהשינויים היו בדמיון החברים בלבד ולמעשה סמך רודא על זיכרונם הקצר ושלף את הדגם המקורי שיצר. יומיים לאחר מכן, נערכה בנושא הפסל הצבעה בשיחת קיבוץ. צוות וועדת חגיגות היובל לקיבוץ הודיע: "בתום הדיון הצביעו 33 בעד הצעתו של רודא לפסל, נמנעו 3. לא היו מתנגדים. אין הכרעה סופית היכן יעמוד הפסל".¹⁵

בעיקרו מורכב הפסל מגוף נירוסטה אנכי המוטה כלפי מערב. בחלקו העליון מסתיים בסדרת קשתות בהם משולבות זכוכיות צבעוניות. הפסל המוקף במדשאה צומח מתוך רחבה קטנה ומרוצפת, התחומה בחלקה בארבעה סלעי בזלת. בהיבט השימושי יכולים סלעים אלה לשמש גם כמקום ישיבה, אם לצפייה בפסל, אם לצפייה בהתרחשות שבמרכז הקיבוץ ואם לצורך ניצול הקרבה לשער הקיבוץ המאפשרת המתנה לטרמפ במקום מרכזי. בהיבט האמנותי מהווים הסלעים המוצבים ממזרח משקל נגד לפסל המוטה למערב. הם גם מהווים ניגוד חומרי לפסל המבריק והנוצץ, כפי שהתייחסה לכך דליה ברי־אמוץ, אמנית ואוצרת חברת קיבוץ מעברות: "יש לציין כי באזור המשק של הזורע שולט האסבסט והברזל. הפסל עשוי מחומר תעשייתי־משקי. לנירוסטה החלקה, ולעיצוב הנקי נתווסף מימד של אצילות והפסל במיקומו הנוכחי מסמל כאילו את המעבר מאזור החומר אל אזור הרוח".¹⁶

הפסל היה שלב נוסף בהתפתחותו היצירתית, ובחלקו התחתון הוא שילב מנגנון שהזמין את החברים, ובעיקר את הילדים, להפעיל אותו ולהניע באמצעות את הכנפיים בחלקו העליון. המנגנון שלא הותקן כראוי, התקלקל תוך זמן קצר והידית פורקה. לאחרונה נעשה ניסיון לחדש את פעולת המנגנון, אך ללא הצלחה.

גם לאחר הצבתו נותר הפסל נושא לדיון. העניין הרב שנשא עמו הפסל שעשע

13 רפאל ראובן: "להגיע אל הקהל", חותם, 18.4.1968.

14 שם.

15 "שיחת זוטא — פסלו של רודא", בשער, 8.8.1986.

16 דליה ברי־אמוץ: "מעשה בפסל", השבוע בקיבוץ הארצי, גיליון 1620, 27.8.1987.

חלק מהחברים וגם את רודא עצמו, שכנראה שמח שיצירתו נמצאת במרכז העניינים. במסיבת הפורים הוצג מערכון על מעורבות החברים בעיצובו. רודא בעצמו השתתף במערכון שבמהלכו הוא ניצב לצד דגם פסלו, מאזין לדרישות החברים ומשנה את יצירתו בהתאם עד לסיום המפתיע. גם בעלון הקיבוץ לא הרפו, ומדור סאטירי שבועי שנקרא 'מעשה פסל' הציג סדרת קריקטורות בהן כיבב הפסל. קריקטורות אלה התייחסו באופן אסוציאטיבי לצורתו וחלקן גיחו על הדיון הסוער שגרר אחריו. בקריקטורה אחת הוצג הפסל כמו שפן הנשלף מכובעו של קוסם, בשנייה הוצג כחגב ובשלישית נראה הפסל כשמטוס קרב חג מעליו וטייסו שואל: "תגיד, אתה בטוח שזה הרדאר שאנחנו צריכים להפציץ?".¹⁷ רודא חש מוחמא מהמדור היצירתי: "תמורת עמלה סמלית בלבד הפכו היח"צנים — האשפים האלה יצירתו של אמן מזדקן וכמעט נשכח, ללהיט תקשורתי, ואותו עצמו לדמות מפתח בקורות האמנות העכשווית! ... אין קץ לכושר ההמצאה שלהם. אני משועשע וגם גאה".

84

85

נספח ג': עבודות במרחב הציבורי

1949	ללא שם, סגרפיטו, מבני היגוסלבים, קיבוץ הזורע
1951	ללא שם, סגרפיטו, בית וילפריד ישראל קיבוץ הזורע
1954	אנדרטה לזכר המחתרת ההולנדית ברונוזה ובטון, יער יופ ווסטרוויל
1959	ללא שם, סגרפיטו, מפעל דגון, חיפה
1959	ללא שם, בטון, יד אוטו הירש, שבי ציון
1959	שפחה, בטון, חדר אוכל קיבוץ הזורע
1960	תבליט קיר, בטון, אולם ספורט קרית אליעזר חיפה
1961	ללא שם, סגרפיטו בית מילק — קיבוץ משמר העמק
1961	תבליט קיר, בטון, בית לוינגרט, שבי ציון
1963	קיר זכרון לשואה, לבני שמוט, שבי ציון
1964	עוף החול, אריחי קרמיקה צבועים, בית יהושע — שבי ציון
1966	ויטראז, זכוכית, שגרירות ישראל באנקרה טורקיה
1968	האוניה, יציקות ברזל ובטון, ככר דניה ירושלים
1968	תבליט קיר ועיצוב פנים, בטון, מוזאון לשואה יד מרדכי
1969	במה, מבנה העירייה, בטון, קריית ים
1970	אנדרטה על קיר, ברזל, בית הבנים קיבוץ עמיר
1971	שני תבליטי קיר, לבנים קרמיות וזכוכית, מועדון לחבר קיבוץ רמת השופט
1971	חדר זכרון, ברונוזה וזכוכית ועץ, בית יד לבנים, כפר סבא
1972	מזרקה, בטון, גן דוד המלך, רמת גן
1973	דלתות דקורטיביות, בית החייל, חיפה
1973	נבואת השלום ישעיהו, תבליט קיר, בטון בית הכנסת בית אחים דטרויט ארה"ב
1973	ביתן החלופות, זכוכית, לציון 100 שנות התיישבות, בית התנועה הקיבוצית תל אביב
1975	קיר זכרון, לבני שמוט, קיבוץ גת
1975	תבליט קיר, ברזל ובטון, חדר אוכל רמת השופט
1975	קיר וחדר זכרון, בטון וברזל, אתר פשואה תל יצחק
1976	תיבת נוח, בטון לבן, אלבורג דנמרק
1976	תבליט קיר, בטון, קיבוץ סער
1977	תודה לסינדל מישראל, אלומיניום, סינדל, דנמרק
1979	מונמנט זיכרון, ברונוזה וזכוכית, מועדון לחבר קיבוץ גלעד
1979	פינת הנצחה לנופלים, ברזל ואבן, עין שמר
1980	ללא שם, הזורע, לבני שמוט, אולם אירועים קיבוץ הזורע
1980	תבליטי קיר זכרון, אבן, קיבוץ גלעד

1949, סגריפטו, שיכון היוגוסלבים, קיבוץ הזורע
1949, Sgraffito, Yugoslav Shikon, Kibbutz Hazorea

1981	קיר זכרון, בטון, בית הספר הריאלי חיפה
1983	עיצוב חלל וקירות פנים, בטון, ארכיון הקיבוץ הארצי גבעת חביבה
1983	אווהל יזכור, בטון, גבעת חביבה
1983	אנדרטה להנצחת חללי השואה, לבני שמוט, בית עלמין קיבוץ הזורע
1984	המשפחה, קורטן, ארווס, דנמרק
1986	פסל לציון 50 שנים להזורע, נירוסטה וזכוכית, קיבוץ הזורע,
1987	תבליט קיר, בטון, בית יגאל אלון קיבוץ גינוסר
1988	מונומנט לזכר השואה, יציקת ברונזה, קיבוץ עין השופט
1989	הסנה הבוער, יציקת ברונזה, שטוטגרט גרמניה

1951, סגרפיטו, חדר קריאה, בית וילפריד ישראל קיבוץ הזורע
1951, Sgraffito, Reading Room, Beit Wilfrid, Kibbutz Hazorea

88

1949, סגרפיטו, שיכון היוגוסלבים, קיבוץ הזורע
1949, Sgraffito, Yugoslav Shikon, Kibbutz Hazorea

שמחה, 1959, בטון, חדר אוכל קיבוץ הזורע
Simcha (Joy), 1959, Concrete, Dining Room Kibbutz Hazora

90

שמחה, 1959, בטון, חדר אוכל קיבוץ הזורע
Simcha (Joy), 1959, Concrete, Dining Room Kibbutz Hazora

1960, בטון, אולם ספורט קרית אליעזר חיפה
1960, Concrete, Kiryat Eliezer sports hall, Haifa

92

1959, בטון, יד אוטו הירש, שבי ציון
1959, Concrete, Otto Hirsch Memorial pavilion, Shavei Zion

94

עוף החול, בית יהושע, שבי ציון
 1962, סגראפיתו. רודא ריילינגר נואם בחנוכת המבנה
 1964, אריחי קרמיקה
 1968, יציקת מתכת

The Phoenix, Beit Yehushua, Shavei Zion
 1962, Sgraffito. Roda speaking at the inauguration of the building
 1964, Ceramics
 1968, Metal casting

97

96

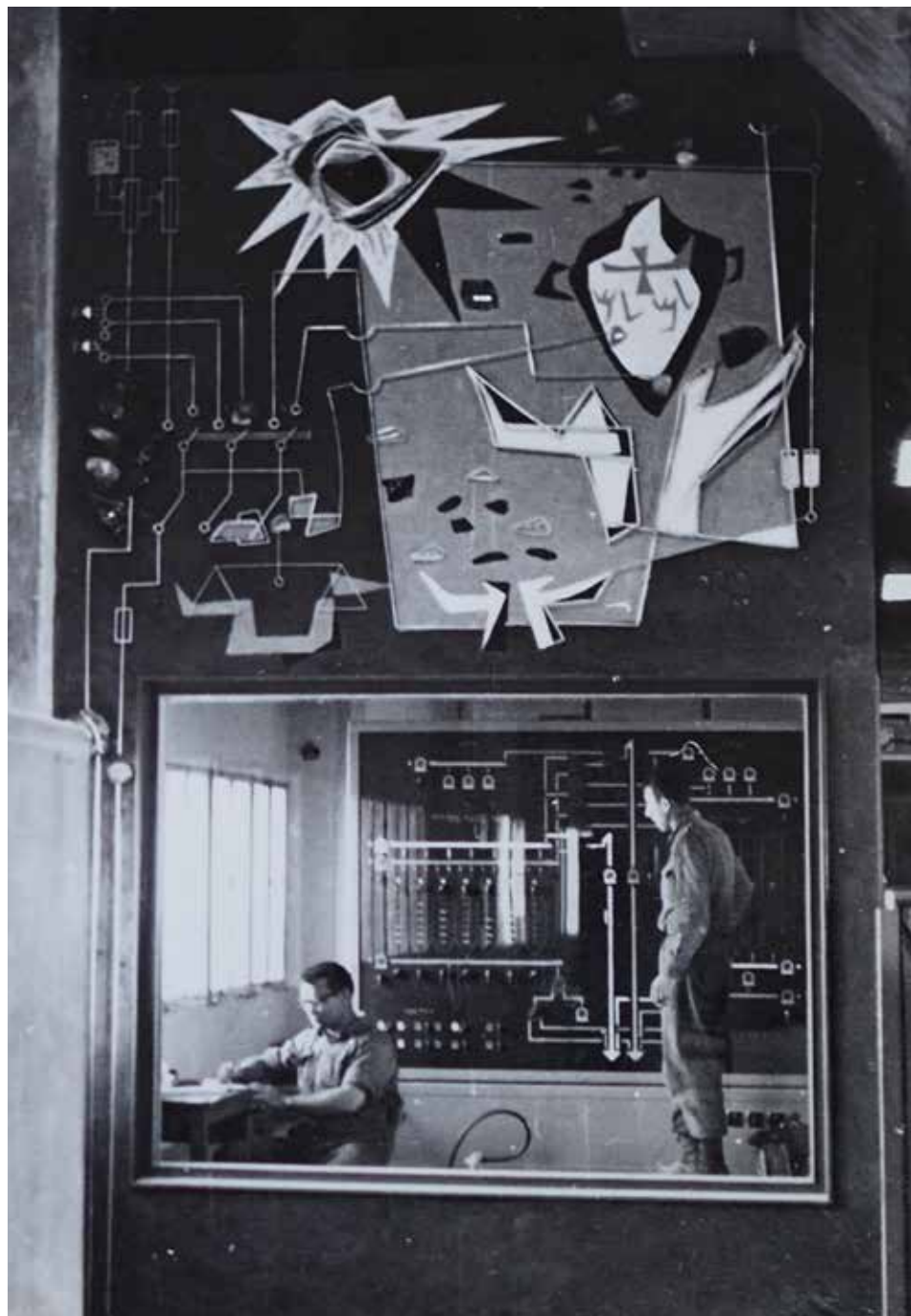
1963, סגריטו, אולם ספורט שומריה, קיבוץ משמר העמק
1963, Sgraffito, Shomriya Sports Hall, Kibbutz Mishmar HaEmek

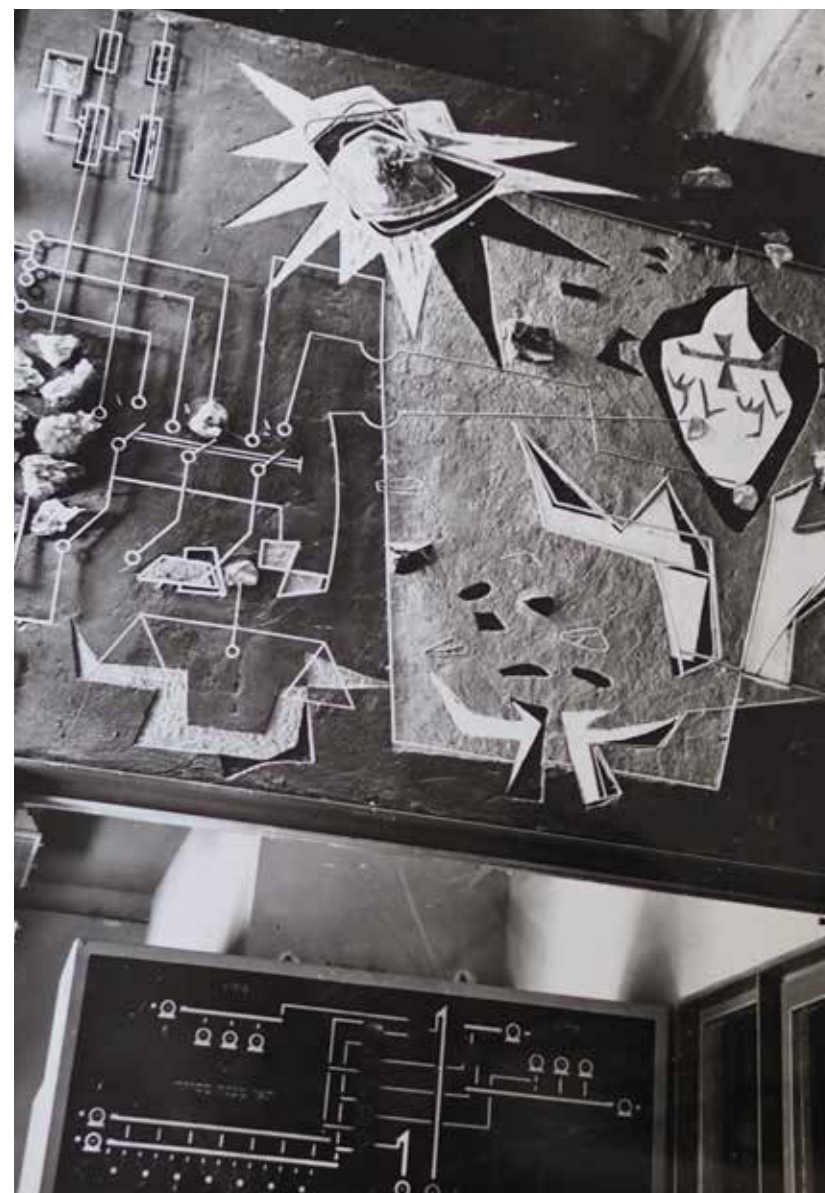
98

1961, סגרפיטו, בית מילק, קיבוץ משמר העמק
1961, Sgraffito, Beit Milek, Kibbutz Mishmar HaEmek

101

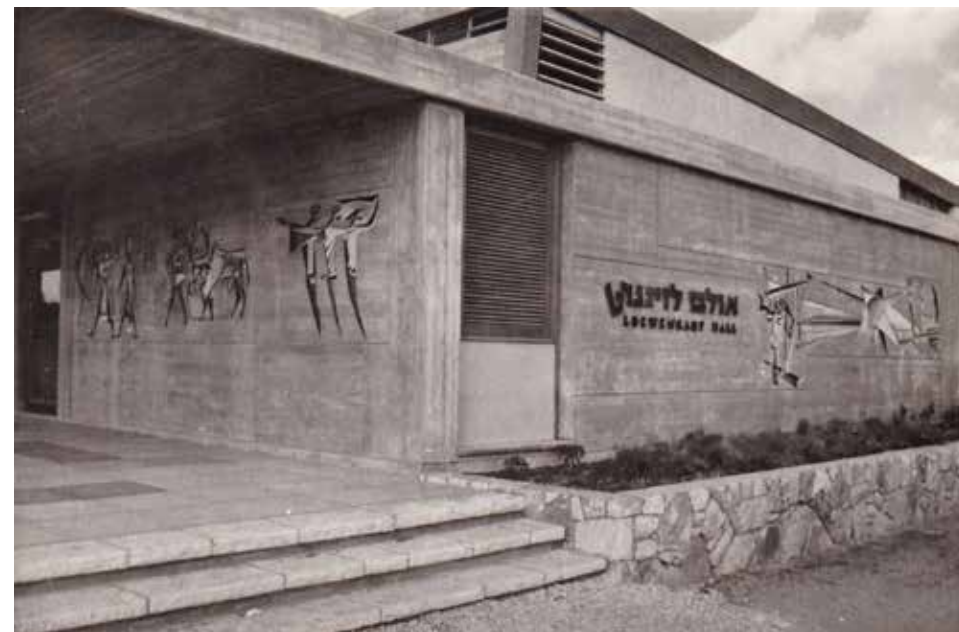
100

1959, סגריטו, מתכת וזכוכית, 1959, ממגורות דגון, חיפה
1959, Sgraffito, Metal and Glass, Dagon Silos, Haifa

1961, תבליט בטון, בית לוינגרט, שבי ציון
1961, Concrete Relief, Livingart House, Shavei Zion

102

האוניה, 1968, יציקות ברזל ובטון, ככר דניה, ירושלים
The Ship, 1968, Iron and Concrete Castings, Dania Square, Jerusalem

104

106

אנדרטה לזכר אמנון חרודי וחנן בוך, 1979, ברזל, עין שמר
Memorial Monument to Amnon Harodi and Hanan Buch, 1979, Iron, Ein Shemer

109

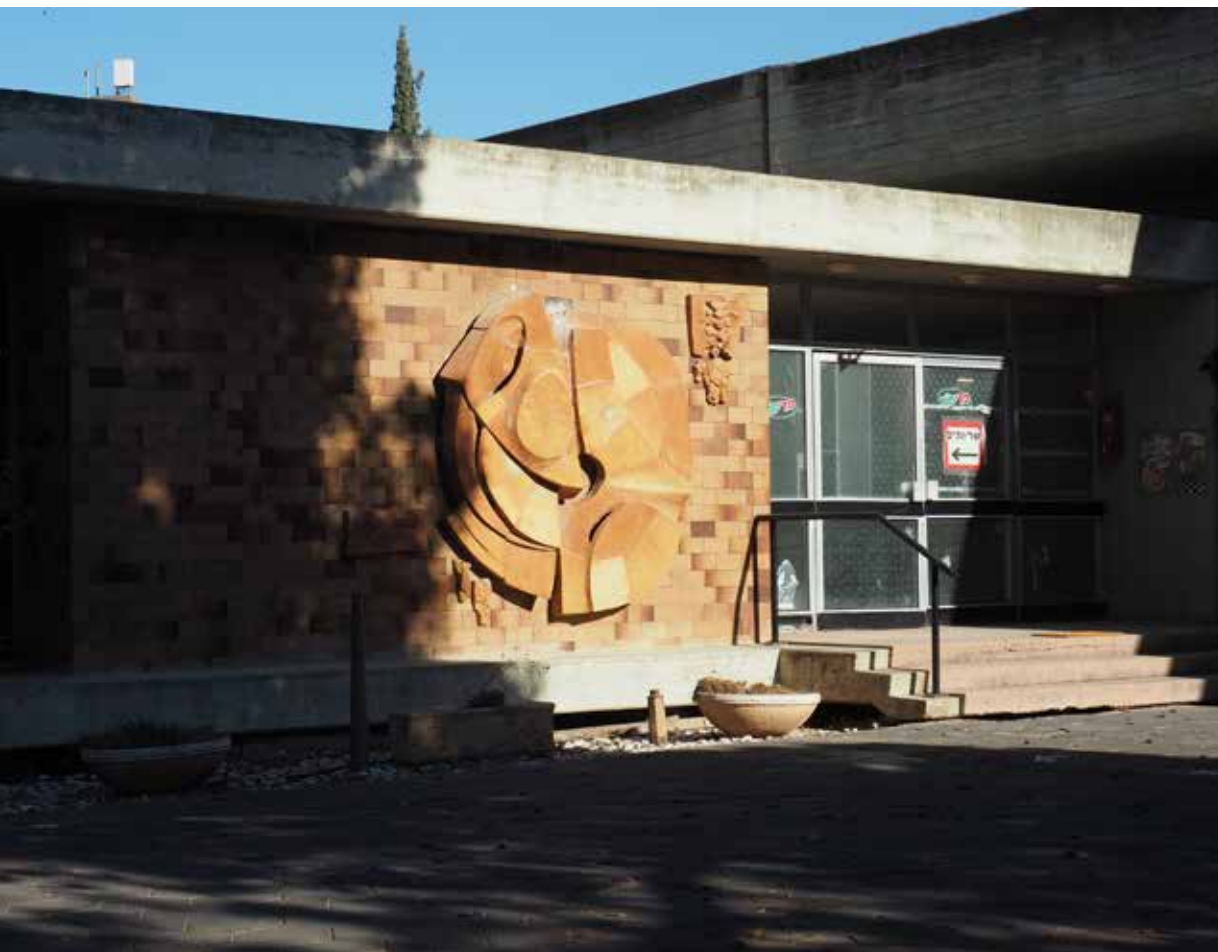
1975, קרמיקה וזכוכית צבעונית, בית הבנים, קיבוץ גת
1975, Ceramic and Stained glass, *Beit Habanim*, Kibbutz Gat

קיר זכרון, 1970, ברזל, בית הבנים קיבוץ עמיר
Wall Monument, 1970, Iron casting, *Biet Habanim*, Kibbutz Amir

1975, קרמיקה וזכוכית צבעונית, בית הבנים, קיבוץ גת
1975, Ceramic and Stained glass, Beit Habanim, Kibbutz Gat

1976, Ceramics and Bricks, Dining room, Kibbutz Gat
 1976, קרמיקה ולבני שמוט, חדר האוכל, קיבוץ גת

112

חדר זכרון, 1971, ברונזה זכוכית ועץ, בית יד לבנים, כפר סבא
 Memorial Room, 1971, Bronze, glass and wood, Yad LeBanim, Kfar Saba

115

114

1975, ברזל, אתר משואה, קיבוץ תל יצחק

1975, Iron, Massuah Institute, Kibbutz Tel Yitzhak

אנדרטה לזכר המחתרת ההולנדית, 1954, ברונזה ובטון, יער יופ ווסטרוויל

Monument to the Dutch resistance, 1954, Bronze and concrete, Joop Westerweel Forest

1973, יציקת מתכת, דלתות בית החייל, חיפה
1973, Metal Casting, Soldier's House doors, Haifa

1972, בטון, גן דוד המלך, רמת גן
1972, Concrete, King David's Garden, Ramat Gan

שנות ה־80, בטון צבוע, בריכת קיבוץ הזורע
1980's, Painted Concrete, Kibbutz Hazorea

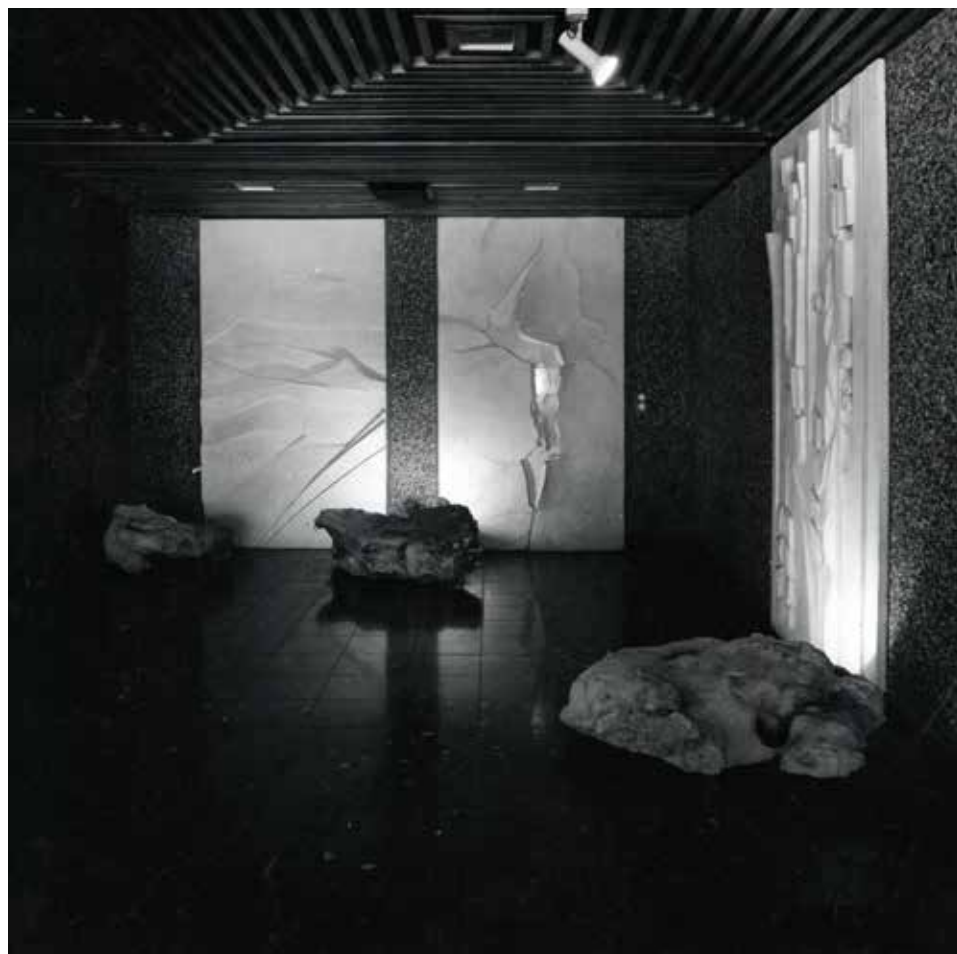
תיבת נוח, 1976, בטון צבוע, אלבורג, דנמרק
Noah's Ark, 1976, Painted Concrete, Elburg, Denmark

119

118

121

1980, יציקה, חדר זיכרון, קיבוץ גלעד
1980, Casting, Memorial Hall, Kibbutz Galed

120

תודה לסינדל מישראל, 1977, אלומיניום, סינדל, דנמרק
Israel's gratitude to Sindal, 1977, Aluminum, Sindel, Denmark

1976, Tzvi Tzvi, Dining room, Kibbutz Hazorea
1976, Concrete Relief, Kibbutz Hazorea dining room

123

1981, Tzvi Tzvi, Fallen Soldiers monument, Hebrew Reali School, Haifa

1981, Concrete, Fallen Soldiers monument, Hebrew Reali School, Haifa

1983, תבליטי בטון, יד יערי, ארכיון הקיבוץ הארצי, גבעת תביבה
 1983, Concret Reliefs, *Yad Yaari*, Kibbutz Artzi Archives, Giv'e Haviva

124

1987, תבליט בטון, בית יגאל אלון קיבוץ גינוסר
1987, Concrete Relief, Yigal Alon Kibbutz Ginosar House

126

המשפחה, 1984, קורטן, ארווס, דנמרק
The Family, 1984, Corten, Arves, Denmark

128

50 שנים להזורע, 1986, נירוסטה וזכוכית, קיבוץ הזורע
HaZorea 50th anniversary, 1986, Stainless steel and glass, Kibbutz Hazorea

131

אנדרטת זיכרון לשואה, יציקת ברונזה, קיבוץ עין השופט
Holocaust memorial monument, 1988, Bronze Casting, Kibbutz Ein Hashofet

הסנה הבוער, 1989, יציקת ברונזה, שטוטגרט, גרמניה. רודה נואם בחנוכת הפסל לציון 50 שנים לליל הבדולח.
The Burning Bush, 1989, Bronze Casting, Stuttgart, Germany. Roda speech at the inauguration of the sculpture, marking the 50th anniversary of Kristallnacht